

Πέρα από το προφανές και το εμπειρικό

γράφει ο ΑΛΕΚΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ*

Η κουλτούρα του νέου καπιταλισμού

του Ρίτσαρντ Σέννετ, Σαββάλας, 2008

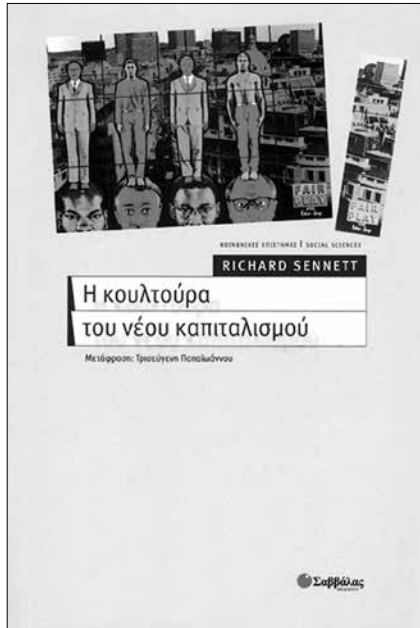
«...Η κουλτούρα του νέου καπιταλισμού είναι εναρμονισμένη με μεμονωμένα συμβάντα, με προσωπικές και όχι συλλογικές αλλαγές, με δοσοληψίες και παρεμβάσεις μιας χρήσεως».

«Η λειτουργία μιας σύγχρονης εταιρείας αιχμής, όπως είναι το Walmart, προσδιορίζεται από ένα σύγχρονο ηλεκτρονικό συγκεντρωτισμό στη διοίκηση της, την αποδυνάμωση των συνδικάτων τους προσωρινούς εργαζόμενους».

«Η απόφαση ποιο προϊόν θα αγοράσεις εξαρτάται σφόδρα από τη δημιουργία παραστάσεων και το μάρκετινγκ σε ευρύτερο, σχεδόν παγκόσμιο, επίπεδο».

«Αντιστοίχως στην πολιτική, η συγκεκριτική επιβολή έχει αυξηθεί, έχει υποχωρήσει η πολιτική ως διαμεσολαβητική πράξη, το πολιτικό μάρκετινγκ διαμορφώνει τις προτιμήσεις, ο πολιτικός όπως και η διαφήμιση, διευκολύνει τον πολίτη-πελάτη να επιλέξει...».

Αυτά, ανάμεσα στα άλλα, υπογραμμίζει ο Ρίτσαρντ Σέννετ (Richard Sennett) στην μελέτη του *Η κουλτούρα του νέου καπιταλισμού*.

Ο Ένγκελς, πριν εκατό εβδομήντα και πάνω χρόνια, στον πρόλογο της μελέτης του *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στις Αγγλίες* σημειώνει: «Στο διάστημα εικοσιένα μηνών είχα την ευκαιρία να γνωρίσω το αγγλικό προλεταριάτο, να μελετήσω από κοντά τις προσπάθειές του, τους καημούς του και τις χαρές του, με το να το συναναστρέφομαι προσωπικά». Πήγαινε στις φτωχές, στις βρόμικες

συνοικίες, έβλεπε με τα μάτια του και σημείωνε στο μπλοκάκι την κατάσταση στην οποία ζούσαν οι Άγγλοι εργάτες. Επιπλέον δεν αρκούσαν στις προσωπικές του παρατηρήσεις. Μελετούσε προσεκτικά όλα όσα είχαν γραφτεί πριν απ' αυτόν για την κατάσταση της αγγλικής εργατικής τάξης. Αυτών των μελετών και άμεσων παρατηρήσεων καρπός ήταν το πρωτοποριακό και ιστορικής σημασίας πλέον έργο το οποίο θεμελιώνει τον ενδεδειγμένο τρόπο μελέτης της ζωής της εργατικής τάξης.

Ο Ρίτσαρντ Σέννετ, ερευνητής και πανεπιστημιακός δάσκαλος στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, του London School of Economics, του MIT και του Κέμπριτζ, γεννημένος το 1947 στο Σικάγο, ακολουθεί μια ανάλογη πορεία. Καρπός αυτής της πορείας είναι η μελέτη του *Η κουλτούρα του νέου καπιταλισμού*.

Ήδη από τη δεκαετία του 1960 έπαιρνε συνεντεύξεις και μελετούσε τη ζωή μεταναστών στη Βοστώνη, λευκών κυρίως, η οποία κατέληξε σε μια μελέτη με τίτλο *The Hidden Injuries of Glass* (μαζί με τον Jonathan Cobb). Εγκατέλειψε αυτή την προσπάθεια με την εδραιωμένη, τότε, πεποίθηση πως «ο μέγας αμερικάνικος καπιταλισμός είχε κατακτήσει ένα θριαμβευτικό σταθερό επίπεδο».

Η πραγματικότητα όμως, όπως εξελίχθηκε, τον διέψευσε. Η εξέλιξη του καπιταλισμού με την κρίση της σοσιαλδημοκρατικής διαχείρισης που ξέσπασε τη δεκαετία του 1970, η αντικατάσταση της πολιτικής του κράτους πρόνοιας, της νεοσποικιοκρατίας και των νέων εκλεπτυσμένων τρόπων εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης από το νεοφιλελευθερισμό, η κατάρρευση των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού» οδήγησαν στην παγκοσμιοποίηση.

Η παγκοσμιοποίηση, όπως εξελίχθηκε, συμπυκνώνεται στον έλεγχο της παγκόσμιας οικονομίας από ένα αριθμό πολυεθνικών γιγάντων που επιδρούν καθοριστικά στην παγκόσμια πολιτική, στη διαπλανητική εξάπλωση και ενδυνάμωση των ενδογενών καπιταλιστικών αντιθέσεων, στην πρωτόγνωρη ενίσχυση του παρασιτικού-χρηματιστικού κεφα-

λαίου (1,5 και πάνω τρισ. δολάρια διακινούνται ημερησίως στους καθεδρικούς του τζόγου).

Η παγκοσμιοποίηση συμβάδισε και συμβαδίζει με την πολιτική του νεοφιλελευθερισμού. Η τεχνολογική πρόοδος, υπό την πολιτική του νεοφιλελευθερισμού, αποδεικνύεται «θεομηνία» για τους λαούς του πλανήτη. Οι διαπιστώσεις αυτές είναι προφανείς, στην ουσία αποτελούν απόρροια των εμπειρικών δεδομένων καθώς εμφανίζονται στην επιφάνεια της κίνησης των χωρών της καθολικής κεφαλαιοκρατικής αγοράς.

Οι παραπάνω εξελίξεις ενεργοποιούν ξανά την έρευνα του Ρίτσαρντ Σέννετ που σταμάτησε «τότε».

Αυτός ο ευρηματικός κοινωνιολόγος, ο φανατικός –κατά δήλωσή του– μάγισσας και εκτελεστής μουσικής δωματίου, στο βιβλίο του *Η κουλτούρα του νέου καπιταλισμού* προχωρά πέρα από το προφανές και το εμπειρικό.

Αποκαλύπτει την κρυμμένη ουσία των κοινωνικών φαινομένων, την πραγματική εσωτερική τους κίνηση, τις αλλαγές που συντελούνται στην οργάνωση της εργασίας και στην ίδια την ποιότητα της εργασίας. Για το σκοπό αυτό ακολουθεί τη μέθοδο του Ένγκελς. Επισκέπτεται τους σύγχρονους εργάτες των πιο δυναμικών κλάδων, τους προγραμματιστές της Σίλικον Βάλεϊ, τους εργαζόμενους στην IBM κ.ά., καταγράφει το πού και το πώς ζουν και που σκέφτονται μελετά ό,τι έχει γραφτεί και συγγράφει.

Στα τέσσερα κεφάλαια της μελέτης του αποπειράται μια παρουσίαση του καπιταλισμού του 20ού αιώνα, τη διερεύνηση των όρων και της ουσίας της σύγχρονης καπιταλιστικής αγοράς εργασίας. Διεισδύει στο φαινόμενο της υποχώρησης της πολιτικής ως διαμεσολάβησης ανάμεσα στον πολίτη και την οικονομική εργασιακή και κοινωνική του δραστηριότητα. Τέλος, διατυπώνει προτάσεις βελτίωσης της ζωής των εργαζομένων.

Στον καπιταλισμό του 20ού αιώνα, σημειώνει ανάμεσα στα άλλα, εφαρμόζονται τα κατά τον Μαξ Βέμπερ στρατιωτικά μοντέλα στην οργάνωση των επιχειρήσεων που λειτουργεί στη βάση

εντολών κατά επίπεδο. Σε αυτή τη βε-
μπεριανή πυραμίδα κυριαρχούν ο τει-
λορισμός, η αποτελεσματικότητα ως ο
απόλυτος σκοπός, η λεπτομερής διαχεί-
ριση κάθε κίνησης και κάθε στιγμής του
εργαζόμενου.

Στη βάση αυτή επεκτείνεται από τις
επιχειρήσεις στη διακυβέρνηση και
στην κοινωνική οργάνωση, σχολεία, κοι-
νωνικές οργανώσεις κ.λπ. Αυτή η γρα-
φειοκρατική πυραμίδα μετατρέπεται σε
αποτελεσματικό ρυθμιστή.

Στον νέο καπιταλισμό της εποχής μας
η «στρατιωτικοποίηση» του κοινωνικού
χώρου καταρρέει. Η θέση στην παραγω-
γή παύει να είναι σταθερή, ελαστικοποι-
είται. Τα κοινωνικά δίκτυα προστασίας
της ζωής του εργάτη γίνονται βραχύβια
και ασταθή, η συλλογικότητα της «βιοα-
φήγησης» έχει γίνει αέρας.

Δείκτης των αποτελεσμάτων της εται-
ρείας γίνεται άμεσα και πρωτίστως η
τιμή της μετοχής και έμμεσα η πορεία
των κερδών. Η εξουσία των διευθυντών
δίνει τη θέση της στην εξουσία των με-
τόχων.

Ο αυτοματισμός αλλάζει τη γραφει-
οκρατική πυραμίδα, καθώς δεν είναι
αναγκαία η μεγάλη βάση της εταιρείας
και, επομένως, αλλάζει και την εσωτερι-
κή δομή της εταιρείας. Η εξουσία (των
μετόχων) συγκεντρώνεται στο κέντρο
που ορίζει τις επιμέρους εργασίες, κρί-
νει τα αποτελέσματα, επεκτείνει και
συρρικτώνει την εταιρεία. Επομένως,
η ανάπτυξη και εφαρμογή των νέων
τεχνολογιών οδηγούν σε ένα νέο είδος
συγκεντρωτισμού που αντικατέστησε
την ερμηνεία των εντολών.

Ταυτόχρονα με τον αυξημένο κεντρι-
κό έλεγχο, μειώνεται η κοινωνική ευθύ-
νη της εξουσίας, η εταιρεία γίνεται πιο
απρόσωπη, δεν αναλαμβάνει ευθύνες
απέναντι τόσο στους εργαζόμενους όσο
και στα αποτελέσματα της δουλειάς. Αν
αποτύχει στρέφεται αλλού χωρίς χρονο-
τριβή και με όσα θύματα χρειαστούν.

Αυτή η νέα αρχιτεκτονική δομή των
εταιρειών λειτουργεί πλέον σαν ένα
αναπαραγωγέας ΜΡ3: Μπορεί να επιλέ-
γει και να εκτελεί μόνο μερικές – τις ανα-
γκαίες, άμεσες και συμφέρουσες – από

τις πολλές δυναμικές λειτουργίες της σε
οποιοδήποτε δεδομένο χρόνο.

Οι δομικές αυτές αλλαγές, στις οποίες
διεισδύει ο Σέννετ, δημιουργούν κοι-
νωνικά ελλείμματα στα οποία εντρίβει.

Στον νέο καπιταλισμό καθίσταται ευ-
κολότερη η μεταφορά του πλούτου στον
πλανήτη, μετασχηματίζεται ο χρηματο-
πιστωτικός τομέας, οι τράπεζες αυτονο-
μούνται σχετικά και αποκόπτονται από
τη στενή υπηρέτηση των συμφερόντων
του εθνικού κράτους.

Αυτή η ρευστότητα προς τα κάτω και ο
συγκεντρωτισμός προς τα πάνω σε συν-
δυασμό με την απρόσωπη λειτουργία
των μετοχών διαταράσσει την προτεστα-
ντική ηθική του Μαξ Βέμπερ στην οποία
η εργασιακή ταυτότητα διατυπώνεται
ως ηθική αξία. Στις εταιρείες αιχμής στη
θέση του διαταραγμένου ηθικού κύρους
της εργασιακής σταθερότητας τοποθε-
τείται η αλλαγή και η γρήγορη εξέλιξη.

Σε αυτή την εργασιακή ρευστότητα
εξαπλώνεται ο φόβος ότι σαν εργαζόμε-
νος θα φτάσεις να θεωρείσαι περιττός ή
ότι θα ξεχαστείς, ο φόβος της αχρηστί-
ας με τον οποίο καταπιάνεται ο Σέννετ.

Στη σύγχρονη αξιοκρατική εκδοχή το
ταλέντο σχετίζεται με ανθρώπους που
μπορούν να αποχτούν νέες δεξιότητες
και όχι από εκείνους που προσπλώνο-
νται σε παλαιές ικανότητες.

Ο σύγχρονος σύμβουλος της επιχει-
ρησης βρίσκεται πλέον στον αντίποδα
του μάστορα. Κάτω από αυτό το πνεύμα
η αξιοκρατία παίρνει νέο περιεχόμενο
μετατρέπεται σε νέου τύπου ανισότητα.
Στον περασμένο καπιταλισμό γίνονταν
προαγωγές κατ' αξία και κατ' αρχαιότη-
τα. Στις σύγχρονες εταιρείες αιχμής οι
κρίσεις χρησιμεύουν περισσότερο για
να απορριφθούν οι άλλοι, παρά για να
ανταμειφθούν οι άξιοι.

Η ταχύτητα και ελαστικότητα στην
οργάνωση της εργασίας οδηγεί τα scho-
λεία να δίνουν έμφαση στο να γνωρίζει
κάποιος πώς να μαθαίνει κι όχι στο να
γνωρίζει και στο τι γνωρίζει. Η επίδοση
απομονώνεται από την ικανότητα. Η δή-
λωση «δεν έχεις δυνατότητες» μετατρέ-
πεται σε πολύ πιο συντριπτική από τη
δήλωση «τα έκανες θάλασσα». Και στο

σχολείο και στην εργασία οι πιέσεις να παραχθούν αποτελέσματα γρήγορα είναι υπερβολικά έντονες.

Στον νέο καπιταλισμό ο πολίτης μετατρέπεται σε καταναλωτή της πολιτικής στον οποίο ασκούνται πιέσεις να αγοράσει ανάλογα με τις σύγχρονες πιέσεις που ασκούνται στον αγοραστή-πελάτη.

Η διαφορά ανάμεσα σε προϊόντα εικονοποιείται. Δηλαδή μικραίνει ή μεγαλώνει κατά τον σκοπό. Χρυσώνεται το εμπόρευμα έτσι που το εμπορικό σήμα να φαίνεται περισσότερο από το αντικείμενο καθεαυτό. Η αλλαγή των επιθυμιών γίνεται, όπως το ταξίδι, ένα είδος θεάματος. Και τελικά, η νοητική ζωή προσλαμβάνει επιφανειακή και περιορισμένη μορφή.

Κι έτσι, σε μια σύγχρονη, κατά τον Γκι Ντεμπόρ, κοινωνία του θεάματος ο θεατής-καταναλωτής οδηγείται στο να αισθανθεί αυτό που ο Σέννεττ ονομάζει το καταναλωτικό πάθος.

Στην πολιτική, στον καταναλωτή-θεατή-πολίτη τού προσφέρονται πολιτικές πλατφόρμες που μοιάζουν με τις πλατφόρμες προϊόντων. Έτσι όμως, απομα-

κρύνεται από την προοδευτική πολιτική και περιέρχεται σε παθητική κατάσταση.

Εν τω μεταξύ το κράτος όχι μόνον δεν εξασθενεί, αλλά παραμένει έντονα ρυθμιστικό. Η ίδια η βιομηχανία παραγωγής πολιτικών δίνει την εντύπωση πως οι κυβερνήσεις δεν δεσμεύονται σε καμιά συγκεκριμένη δράση.

Στο τελευταίο κεφάλαιο ο Σέννεττ αποπειράται τη διατύπωση εναλλακτικών προτάσεων για έναν νέο κοινωνικό καπιταλισμό. Κινείται στο πλαίσιο των ρεφορμιστικών ιδεών μιας βελτίωσης του συστήματος, ως η εξέλιξη του καπιταλισμού να μπορεί να ελεγχθεί σαν να είναι απλώς η παρεκτροπή μια ορθολογικής ανάπτυξης. Και αυτή είναι η ουσιαστική διαφορά από τη στόχευση του Ένγκελς. Οι προτάσεις του παρουσιάζουν υψηλό ενδιαφέρον ως ιδέες προς συζήτηση σε μια προσπάθεια να διευρύνει το εργατικό κίνημα τη θεματολογία της πολιτικής και θεωρητικής του αναζήτησης. Η μελέτη του Σέννεττ είναι όμως απαραίτητη κυρίως για τη βαθύτερη γνώση του σύγχρονου, του νέου, όπως τον ονομάζει, καπιταλισμού. **T**